

et-TARİKATÜ'İ-MUHAMMEDİYYE

sîr Efendi tarafından yazılan *Şerh bi'l-ğavl 'ale't-Ṭarîka*'dır. Birgivi'nin vefat ettiği yıl istinsah edilen en eski nüshalar dahil olmak üzere *et-Ṭarîka* yazmalarının büyük çoğunluğunda Hocazâde şerhinden aktarılan notlara rastlanması, şârihin açıklamalarını müellif nüshasının kenarına kaydettiği ve bu yolla *et-Ṭarîka* istinsahları sırasında Hocazâde şerhinin de çoğaltıldığı kanaatini güçlendirmektedir. İkinci şerh Hacı Recep b. Ahmed'e ait olup *el-Vesiletü'l-Ahmediyye ve'z-zerî'atü's-sermediyye fî Şerhi't-Ṭarîkati'l-Muhammediyye* adını taşımaktadır (İstanbul 1261). Kitabın asırlar boyunca en çok okunan şerhlerinden biri de Abdülganî en-Nablusî'nin *el-Hadîkatü'n-nediyye* isimli hacimli çalışmasıdır (I-II, Kahire 1279; İstanbul 1290). Nablusî'nin eserde adı geçen kişilerin tanıtımına yer verdiği *Zehrü'l-Hadîka fî zikri ricâli't-Ṭarîka* adlı bir çalışma daha vardır (bk. bibl.). *el-Hadîkatü'n-nediyye*'nin muhtasarı üzerine Ahmed b. Muhammed es-Selâvi bir şerh kaleme almıştır (DİA, XXXVI, 361). Ebû Saîd el-Hâdimî'nin *el-Berîkatü'l-Mahmûdiyye fî şerhi't-Ṭarîkati'l-Muhammediyye ve's-şerî'ati'n-nebeviyye fî's-sîreti'l-Ahmediyye*'si birçok nüshası yanında ayrıca basılmıştır (İstanbul 1203, 1270, 1318, 1326, 1991). Bu şerhin "matlab" isimli bölümlerinde felsefe, kelâm ve fıkıh konularının yanı sıra müellifin yaşadığı döneme ait sosyal meselelere dair açıklamalara da yer verilmektedir. *et-Ṭarîkatü'l-Muhammediyye*'ye bunlardan başka İbn Allân (a.g.e., XIX, 307), Dâvûd-i Karsî (a.g.e., IX, 32) ve Abdullah Ahîskavî (a.g.e., I, 81) tarafından şerh yazılmıştır. Saçaklızâde Mehmed Efendi, eserin dibâcesinde yer alan meseleler üzerine yapılan şerhlerdeki bazı açıklamalara yönelik itirazlar konusunda bir eser kaleme almıştır (a.g.e., XXXV, 370). Kitabı Aysî Mehmed Efendi (*Telhîşü't-Ṭarîkati'l-Muhammediyye*) ve Muhammed b. Abdülkerîm es-Semmâm (*Muhtasarü't-Ṭarîkati'l-Muhammediyye*) ihtisar etmiştir (a.g.e., IV, 287; XXVI, 498).

et-Ṭarîkatü'l-Muhammediyye yazılışından yaklaşık bir asır sonra tercüme edilmeye başlanmıştır. Birgivi'nin torunu Kazasker İsmetî Mehmed Efendi ile başlayan tercüme faaliyetleri, Süleyman Fâzil Efendi'nin seçme yapmak suretiyle eserin bir kısmını derleyip özetlediği *Miftâhu'l-felâh* adlı çalışmasının yanı sıra Tarikatçı Emir Efendi'nin *Ferâ'idü'l-'Aḳâ'idü'l-Behiyye*'si gibi eserin anlaşılması zor bölümleri üzerinde de çalışmalar bulunmaktadır. *et-Ṭarîka*'yı Mustafa Çolîç Boş-

nakça'ya (Omerdiç, XI-XII [1985], s. 22), Celal Yıldırım (*Tarîkat-ı Muhammediyye Tercümesi*, 4. bs., İstanbul 1996) ve Mehmet Fatih Güneş (*Tarîkat-ı Muhammediyye Sîret-i Ahmediyye*, İstanbul 2006) Türkçe'ye çevirmiştir. B. Radtke bir makalesinde eserin muhtevasını tahlil etmiş ve kaynaklarını araştırmıştır (bk. bibl.).

et-Ṭarîkatü'l-Muhammediyye'nin fazlaca ilgi görmesinde hitap ettiği insanların sosyal hayatında zamanla meydana gelen sapmaların etkisi olabileceği gibi müellifin önerdiği dinî hayatı bizzat kendisinin yaşamasının da payı olmalıdır. Osmanlı âlimlerinin biyografileriyle alakalı eserlerde bu âlimlerin *et-Ṭarîka*'yı okudukları ve okuttukları nakledilir (Kâtib Çelebi, s. 111; Şeyhî, III, 97). Günümüzde de kitapla ilgili dersler düzenlenmekte, eser vâiz ve hatiplerin başvuru kaynakları arasında yer almaya devam etmektedir. Kadızâde ailesine mensup vâizlerin el kitabı niteliğindeki *et-Ṭarîka* hasımları Sivâsiler tarafından eleştirilmişse de bu eleştiriler etkili olmamış, hatta Selef'in ileri gelenlerine ait eserlere dil uzatılmaması yolundaki resmî bir kararlar (Naîmâ, V, 272) kitap yeniden itibar kazanmıştır. Eserin kaynaklarının başında Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'ini saymak gerekir. Ardından Sünnî çizgi üzerinde yürüyüp itidalden ayrılmayan zâhidler gelir. Kitapta çokça yer verilen hadisler içinde sıhhati tartışmalı olan rivayetlere rastlanmaktadır. Birgivi'nin, kişiyi iman dairesinin dışına çıkaran davranışlarda bulunanlarla bazı İslâm fırkalarını tekfiri konusunda oldukça sert bir tutum içinde olduğu görülmektedir (s. 47-51).

BİBLİYOGRAFYA :

Birgivi, *et-Ṭarîkatü'l-Muhammediyye ve's-sîretü'l-Ahmediyye*, İstanbul 1309; a.mlf., *Sîretü'r-Resûl evi't-Ṭarîkatü'l-Muhammediyye* (nşr. Mahmûd Hasan Ebû Nâcî eş-Şeybânî), Riyad 1414/1993; *Birgili Mehmed Efendi'nin Hadisçiliği ve et-Tarîkatü'l-Muhammediyye: Tahkik ve Tahlil* (haz. Huriye Martı, doktora tezi, 2005), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-hak fî ihtiyâri'lehak* (nşr. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1993, s. 111; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1111-1113; Naîmâ, *Tarih*, V, 272; Abdülganî b. İsmâil en-Nablusî, *el-Hadîkatü'n-nediyye şerhu't-Ṭarîkati'l-Muhammediyye*, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., nr. 276-277; a.mlf., *Zehrü'l-Hadîka fî zikri ricâli't-Ṭarîka*, Süleymaniye Ktp., Yahya Tevfik, nr. 182 m, vr. 873a-1050a; Şeyhî, *Vekâiyü'l-fuzalâ*, III, 97; Ebû Saîd el-Hâdimî, *el-Berîkatü'l-Mahmûdiyye*, İstanbul 1318, I, 4-6; Serkis, *Mu'cem*, I, 611; *İzâhu'l-meknûn*, II, 86; Osman Karadeniz, "Tarîkat-ı Muhammediyye", *İmam Birgivi* (haz. Mehmet Şeker), Ankara 1994, s. 115-123; Huriye Martı, *Birgivi Mehmed Efendi: Hayatı, Eserleri ve Fikir Dünyası*, Ankara 2008; a.mlf., *Osmanlı'da Bir Dâru'l-Hadis Şeyhi: Birgivi Mehmed Efendi*, İstanbul 2008; Muharrem

Omerdiç, "Traktat o Učenju Islamskih Frakcija od Muhammeda Ibn Pira 'Alî el-Bergilija", *Anali GHB*, XI-XII (1985), s. 19-37; B. Radtke, "Birgivi's Tariqa Muhammadiyya Einige Bemerkungen und Überlegungen", *JTS*, XXVI/2 (2002), s. 159-174; Cahit Baltacı, "Abdullah Ahîskavî", *DİA*, I, 81; Hasan Güleç, "Aysî Mehmed Efendi", a.e., IV, 287; Cemil Akpınar, "Dâvûd-i Karsî", a.e., IX, 32; Sâmî es-Sakkâr, "İbn Allân", a.e., XIX, 307; Tahsin Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", a.e., XXXV, 370; Semih Ceyhan, "Selâvi, Ahmed b. Muhammed", a.e., XXXVI, 361; Salih Çift, "Semmân, Muhammed b. Abdülkerîm", a.e., XXXVI, 498.

HURİYE MARTI

TA'RİZ

(التريض)

Orta yerde söylenen sözün bir ucunun söz sahibinin kastettiği kişiye dokundurulması ve onu iğnelemesi anlamında bir kinaye türü (bk. KİNAYE).

TARLAN, Ali Nihad

(1898-1978)

Divan edebiyatı araştırmacısı, şair ve yazar.

Dağıstanlı bir ailenin çocuğu olarak İstanbul Vezneciler'de doğdu. Dağıstan'ın zenginlerinden olan dedesi Pullu Hacı Ali Efendi Erzurum'a göç etmiş, babası Mehmed Nazif Bey orada doğmuştur. Annesi Ümmühan Hanım'dır. İlk tahsiline babasının Üçüncü Ordu muhasebecisi sıfatıyla görev yaptığı Manastır'da başladı ve Manastır Askerî Rüşdiyesi'ne devam etti. 1908'de babasının Selânik'e tayini çıkınca buradaki Fransız Mektebi'ne girdi, ayrıca Buhâr Efendi adlı birinden Fransızca öğrendi. Babasının 1910 yılında emekli olması üzerine ailesi İstanbul'a yerleşti. Ali Nihad, Koska'daki Burhân-ı Terakkî Rüşdiyesi'ne kaydoldu. Daha sonra Vefa Sultânisi'ni, aynı zamanda İstanbul Dârülfünunu'na bağlı olarak kurulan lisan şubesinin Farsça ve Fransızca bölümlerini bitirdi (1917). 1920'de Dârülfünun Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu. *İslâm Edebiyatında Leylâ ve Mecnun Mesnevisi* başlıklı doktora teziyle Edebiyat Fakültesi'nden doktora pâyesi alan ilk bilim adamı oldu (1922). Dârülfünun öğrenciliğinde ve doktora çalışmaları sırasında üç yıl Galatasaray Mektebi Sultânisi'nde Farsça dersleri verdi. Mezunluğundan sonra Beşiktaş Sultânisi'nde Fransızca muallimliğiyle başlayan öğretmenlik hayatı çeşitli okullar ve askerî liselerle Hintliyan (Nor Tbroz), Eseyan, Bezez-

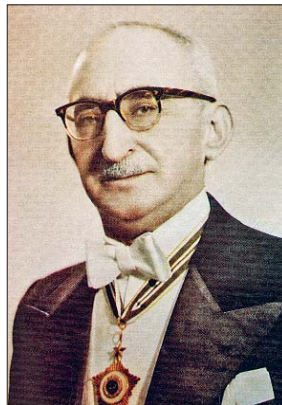
yan azınlık okullarında devam etti. Kaba-
taş Erkek Lisesi'nde edebiyat öğretmeni
iken gerçekleştirilen üniversite reformu-
nun (1933) ardından İstanbul Üniversite-
si Edebiyat Fakültesi'nin Türk Dili ve Ede-
biyatı Bölümü'nde metinler şerhi doçent-
liğine tayin edildi. Doçentlik tezi *Şeyhî Di-
vanını Tetkik* adlı eseridir. 1941 yılında
profesörlüğe yükseldi, 1953'te Eski Türk
Edebiyatı Kürsüsü başkanlığına getirildi.
Bu arada Yüksek İslâm Enstitüsü'nde Fars-
ça derslerine de girdi. Çalışkan bir araş-
tırmacı ve otoriter bir hoca olarak önem-
li eserler verdiği, değerli öğrenciler yetiştir-
diği bu yıllarda birçok kitap ve makale
yayımladı; katıldığı edebiyat toplantıları
ve konferansları ile klasik Türk edebiyatı-
nın modern bilim ışığındaki metin şerhi-
ne dair önemli hizmetler gördü. 1972 yı-
linda emekli olduktan sonra da çalışmalarını
sürdürdü, yeni makale ve kitaplarıyla
bilim hayatına katkıda bulundu. Vefatında
İçerenköy Mezarlığı'na defnedildi. Halük
İpekten, Mehmet Ali Tanyeri, Gönül Tekin,
Harun Tolasa, Günay Kut, Mehmed Çavu-
şoğlu gibi eski Türk edebiyatı sahasında-
ki eserleriyle tanınmış isimler onun yetiştir-
diği ilim adamlarındandır.

Ali Nihad Tarlan genç yaşta Lamartine
ve Alfred de Musset'den çeviriler yapmış,
Abdülhak Hâmid'in etkisinde kalan man-
zum piyesler (*Türkün Yemini*, *Meryem ya-
hut Efsâne-i Sevda*) yazmıştır. Küçük yaş-
larda başladığı şiir denemeleri edebiyatın
değişim ve dönüşüm sürecine paralel ola-
rak Servet-i Fünûn üslûbunda soneler, di-
van tarzında Türkçe ve Farsça gazeller, âşık
ve tekke edebiyatı vadisinde koşma ve ne-
fesler, Millî Edebiyat cereyanının etkisin-
de manzumeler, serbest vezinde şiirlerle
devam etmiştir. Hayatı boyunca şiirden
ayrı kalmayan Tarlan'ın bu yönü yeterince
araştırılmamıştır. Daha gençlik yıllarından
itibaren şiirleri ve yazıları *Şebab*, *Servet-i
Fünûn*, *Edebiyat*, *Gündüz*, *Gençlik*, *Fik-
kir* ve *Sanatta Hareket*, *Her Ay*, *Hilâl*,
İslâm Düşüncesi, *Sebülürreşad*, *Türk
Dili*, *Türk Yurdu*, *Büyük Doğu*, *Mevlâ-
nâ*, *İslâm Medeniyeti*, *Söz*, *Ülkü*, *Bu-
gün*, *Yeni Asya*, *Yeni İstanbul*, *Zafer*
gibi dergi ve gazetelerde yer almıştır. Di-
van edebiyatı sahasındaki vukufunu gös-
teren yazı ve kitapları arasında tasavvufla
ilgili eserleri de vardır. Divan şiiriyle ilgili
çeşitli şahıslar, meseleler ve metinler üze-
rine pek çok inceleme ve monografisi ya-
nında metin şerhi üzerine yaptığı ilmi çalı-
şmalarla dikkati çekmiş, bilhassa eski
şerh anlayışının yerine şairin psikolojisi,
hayatı ve çevresini ön plana alan yeni bir

metot uygulamıştır. İyi Farsça bilen Tarlan,
İran şairleri ve Türk divan şairleri arasın-
daki münasebetleri ilk defa mukayeseli şe-
kilde ortaya koymuştur. Sebki Hindî üze-
rine yaptığı çalışmalar ayrıca zikredilmeye
değerdır. Türkiye'de tenkitli divan neşret-
me usulünü ilk deneyen ve yaygın hale
getiren de yine odur. Hayâlî Bey, Necâtî
Bey, Bursalı Ahmed Paşa ve Zâtî divanla-
rı bu yolda yaptığı önemli çalışmalardan-
dır. Emekli olduktan sonra Türk şairleri-
nin Farsça şiirlerini tercüme yoluyla neşret-
me gayreti ön plana çıkmıştır. Ali Şîr
Nevâî, Yavuz Sultan Selim, Nefî, Nâbî ve
Nedîm'in eserleriyle Molla Câmî'nin *Yû-
suf u Züleyhâ* mesnevisi bu gayretin ürün-
leridir. Cumhuriyet döneminde İslâm ve
Doğu edebiyatlarıyla ilgilenen az sayıdaki
araştırmacıdan biri olan Tarlan, Muham-
med İkbâl'in bazı kitaplarını Türkçe'ye çe-
virmiştir. Farsça çalışmaları sebebiyle 1947-
de İran Eğitim Bakanlığı'nın takdirname-
si, 1957'de Pakistan hükümeti Sitâre-i İm-
tiyâz nişanı, 1973'te İran Devleti Nişân-ı
Âlf-i Hümâyûn'u ve Tahran Üniversitesi'nin
Menşûr-i Sîpâs nişanı ile ödüllendiril-
miştir. Kültür Bakanlığı tarafından satın
alınan kitaplığı Süleymaniye Kütüphanesi-
sinde Ali Nihad Tarlan bölümünde oku-
yuların istifadesine sunulmuştur.

Eserleri. Ali Nihad Tarlan'ın şiirleri ve
nesirleri *Güneş Yaprak* (İstanbul 1953)
ve *Kuğular* (İstanbul 1970) adıyla yayımlan-
mıştır. **İnceleme-Araştırma.** 1. *Edebî
Sanatlara Dair* (İstanbul 1930). Ders ki-
tabı mahiyetinde olup eserde edebî sanatlar
farklı bir tasnifle ele alınmıştır. 2. *Şeyhî
Divanını Tedkik* (I-II, İstanbul 1934-
1936, 1964). Bir divan tahlili olması baki-
mından örnek niteliğinde ilk bilimsel eserdir.
3. *Divan Edebiyatında Tevhidler*
(İstanbul 1936). Bazı şairlerin tevhidleri
üzerine yapılmış tasavvufî ve dinî şerhleri
kapsar. 4. *Divan Edebiyatında Muamma*
(İstanbul 1936). 5. *Metin Tamiri* (İs-
tambul 1937). Divan edebiyatının kendine

has hayal dünyası ve ortak malzemesini
metinler üzerinde uygulayarak rastlana-
bilecek eksiklik ve yanlışlıkları tamamlama
ve düzeltme yöntemlerini ele alan kü-
çük bir kitaptır. 6. *Metinler Şerhine Da-
ir* (İstanbul 1937). Edebî tenkit ve divan
şairinin mahiyetine dair bir risâledir. 7. *Sanat
Bakımından Edebiyatımızın Dahilî Tekâmülü*
(Ankara 1939). 8. *İran Edebiyatı* (İstanbul
1944). 9. *Şiir Mecmualarında XVI. ve XVII.
Asır Divan Şiiri* (İstanbul 1948-1949). On beş
şairin kısa biyografisiyle şiirlerinden seçmeleri
içerir. 10. *Mehmed Akif* (İstanbul 1957, 1961).
Nureddin Topçu ile birlikte yazılan küçük
bir kitapken daha sonra genişletilerek
Mehmed Âkif ve Safahat adıyla yayımlan-
mıştır (İstanbul 1971). 11. *Edebiyat
Meseleleri*. Daha önce neşredilmiş üç kü-
çük kitapla bazı makalelerden ibarettir (İs-
tambul 1981). 12. *Fuzûlî Divanı Şerhi*.
Ali Nihad Tarlan'ın en önemli çalışmaların-
dan biri olan eserde Fuzûlî divanındaki gazeller
açıklanmaktadır (I-III, Ankara 1985).
Tenkitli Divan Neşirleri: *Hayâlî Bey Divâ-
nı* (İstanbul 1945); *Fuzulî Divanı: Gazel*,
Musammât, *Mukatta* ve *Rubai Kısmı*
(İstanbul 1950); *Necati Beg Divanı* (İs-
tambul 1963); *Ahmed Paşa Divanı* (An-
kara 1966); *Zati Divanı* (I-II, Gazeller Kısmı,
İstanbul 1968-1970; Tarlan'ın vefatıyla
gazellerin geri kalan kısmı Mehmed Çavu-
şoğlu ve M. Ali Tanyeri tarafından hazırlanıp
neşredilmiştir, İstanbul 1987). **Yayımlanmış
Konferansları:** *Şeyh Galip*, *Ha-
yatı ve Şiirleri* (Ankara 1939), *Çağdaş
İran Şiiri* (Ankara 1938), *Sanat ve Edebiyat
Musahabesi* (Adana 1939), *Mehmed Âkif*
(İstanbul 1939), *Tanzimat Edebiyatında
Hakiki Müceddit* (Ankara 1940), *Ali Şîr
Nevâî* (İstanbul 1942), *Divan Edebiyatında
Sanat Telakkisi* (İstanbul 1946), *Abdülhak
Hamid* (İstanbul 1947), *Mevlâna Celâleddin
Rûmî* (İstanbul 1948). **Farsça'dan Çevirileri:**
Zerdüş'tün Gataları (İstanbul 1935); *Leyla
ile Mecnun* (Nizâmî-i Gencevî'den, İstanbul
1943); *Nizâmî-i Gencevî Divanı* (İs-
tambul 1944); *Nefî'nin Farsça Divanı
Tercümesi* (İstanbul 1944); *Yavuz Sul-
tan Selim Divanı* (İstanbul 1946); *Hüsrev
ü Şirin* (Nizâmî-i Gencevî'den özet,
İstanbul 1949); *Fuzûlî'nin Farsça Divanı
Tercümesi* (Ankara 1950); *Şarktan Haber*
(Muhammed İkbâl'den, Ankara 1956);
Esrâr ve Rumuz (Muhammed İkbâl'den,
İstanbul 1958, 1964); *Rumuz-ı Bihodî*
(Muhammed İkbâl'den, İstanbul 1958); *Es-
rar-ı Hodî* (Muhammed İkbâl'den, İstanbul
1958); *Yeni Gülşen-i Raz* (Muham-

Ali Nihad
Tarlan

